
پیداایش پرهودیت

سنت‌های کهن در چشم‌انداز معاصر

گریستین هیز

ترجمه محمد مهدی سیاهکالی مرادی

فهرست مطالب

۹.....	یادداشت مترجم.....
۱۱.....	پیشگفتار.....
۱۳.....	یادداشتی پیرامون شخصیت‌ها در یهودیت.....
۱۴.....	اصطلاحات، ارجاعات و نقل قول‌ها.....
۱۶.....	تقدیر و تشکر.....
۱۷.....	گاهشماری وقایع مهم در پیدایش یهودیت.....
۲۱.....	فصل اول: پیدایش یهودیت تا ۶۵۰ م: دورنمایی روایی.....
۲۱.....	قدیمی‌ترین خاستگاه‌ها.....
۲۷.....	پیدایش اسرائیل؛ کتاب مقدس و باستان‌شناسی.....
۴۰.....	دوران معبد دوم (۵۳۹ ق.م تا ۷۰ م).....
۴۸.....	مسیحیت و یهودیان.....
۵۰.....	جامعه یهودیان بابل.....
۵۲.....	پرسش‌ها.....
۵۳.....	فصل دوم: اسرائیل دوران کتاب مقدس: صداهای بسیار.....
۵۳.....	کتاب مقدس عبری چیست؟.....
۵۷.....	مطالعه انتقادی مدرن کتاب مقدس و فرضیه مستند.....
۶۱.....	دین اسرائیل باستان در مقابل دین کتاب مقدس.....
۶۴.....	دین کتاب مقدس: سنت تثنیه‌ای.....
۷۰.....	دین کتاب مقدس: سنت آیینی کهناتی.....

نتیجه‌گیری.....	۷۴
پرسش‌ها.....	۷۴
فصل سوم: مضامین ادبیات کتاب مقدس.....	۷۵
اسطوره‌های دین کتاب مقدس در بستر خاور نزدیک باستان.....	۷۹
مضامین داستان پدران قوم (پیدایش ۱۲ تا ۵۰).....	۸۸
مضامین داستان خروج (خروج ۱-۴۰).....	۹۶
مضامین تاریخ تنبیه‌ای.....	۱۰۱
مضامین سنت انبیا.....	۱۰۵
مضامین سنت حکمت.....	۱۱۴
نتیجه‌گیری.....	۱۱۹
پرسش‌ها.....	۱۱۹
فصل چهارم: از اسرائیل دوران کتاب مقدس تا یهودیت معبد دوم.....	۱۲۱
دوران ایرانیان.....	۱۲۳
یونانی‌شدگی و یهودیان.....	۱۲۸
ظهور آخرالزمان باوری.....	۱۳۲
جنبش‌های یهودی دوران معبد دوم در یهودیه.....	۱۳۵
نتیجه‌گیری.....	۱۴۲
پرسش‌ها.....	۱۴۳
فصل پنجم: از یهودیت معبد دوم تا یهودیت خاخامی.....	۱۴۵
اسطوره سرآغاز خاخامی.....	۱۵۳
تورات خاخام‌ها.....	۱۶۱
نتیجه‌گیری.....	۱۸۸
پرسش‌ها.....	۱۸۹
فصل ششم: موضوعاتی در یهودیت خاخامی.....	۱۹۱
یهودیت خاخامی.....	۱۹۱
خدا: ایمان، الحاد و شکینا.....	۱۹۴
انسان‌شناسی خاخامی.....	۱۹۵
حیات اخلاقی.....	۱۹۸
جاودانگی، مرگ و رنج.....	۲۰۰

فهرست مطالب ۷

نجات و مسیحاباوری.....	۲۰۲
خاکام در اجتماع.....	۲۰۳
خاکام‌ها و جامعه غیریهودی.....	۲۱۲
نتیجه‌گیری.....	۲۱۵
پرسش‌ها.....	۲۱۶
فصل هفتم: یهودیت در طول اعصار.....	۲۱۷
یهودیان تحت حکومت اسلامی قرون وسطا.....	۲۱۸
یهودیان در اروپای مسیحی قرون وسطا.....	۲۱۹
هویت مدرن یهودی — دین یا قوم؟.....	۲۲۴
جریان‌های اصلی در اندیشه مدرن یهودی.....	۲۲۸
نتیجه‌گیری.....	۲۳۰
پرسش‌ها.....	۲۳۰
واژه‌نامه اصطلاحات گزیده.....	۲۳۱
کتاب‌شناسی مشروح.....	۲۳۷
نمایه.....	۲۵۷

یادداشت مترجم

در این ترجمه برای ضبط اسامی خاص در کتاب مقدس از ترجمه‌های فارسی کتاب مقدس، به‌خصوص ترجمهٔ پیروز سیار، پیروی کرده‌ام. اما برای ضبط اسامی خاص در دوران پس از کتاب مقدس، تا حد ممکن املاهای عبری آن‌ها را در نظر گرفته‌ام.

در زبان عبری حروف ب، ک، پ دو تلفظی‌اند و هر گاه واکه‌ای پیش از آن‌ها بیاید به شکل سایشی (به‌ترتیب و، خ، ف) تلفظ می‌شوند. در ترجمهٔ حاضر تنها تا حدی به این خصوصیت زبان عبری پایبند بوده‌ام، به‌خصوص هر گاه که ضبط یک کلمه با تلفظ انسدادی حروف (به صورت ب، ک، پ) به تشخیص ریشهٔ معادل عربی آن کمک کند، آن تلفظ را منظور نظر داشته‌ام. در دیگر موارد به‌تناوب از املاهای انگلیسی مورد استفادهٔ کتاب یا تلفظ دقیق عبری پیروی کرده‌ام. در هر حال ضبط کتاب اصلی در پانویست آمده است.

پیشگفتار

اصطلاح یهودیت به معنای سنت دینی در حال تحولی است که پیروان آن اغلب، نه همگی، از نظر قومی یهودی هستند. گرچه عناصر دینی بر تاریخ و تمدن یهودی حاکمند، یهودیت و قوم یهود یکی نیستند. این کتاب قصد ندارد مطالعه‌ای جامع پیرامون تاریخ و تمدن قوم یهود باشد، بلکه تمرکز آن بر یهودیت است، یعنی آن دسته از سنت‌ها، متون، آیین‌ها، و اندیشه‌های دینی که در دوران باستان متأخر میان یهودیان و به دست ایشان شکل گرفت و تحول یافت. در این مسیر به شرایط تاریخی، فرهنگی و ایدئولوژیکی که در پیدایش یهودیت نقش داشتند توجه ویژه خواهیم داشت.

تثبیت سنت قومی-دینی یهودیت کلاسیک تقریباً از سال ۲۰۰ م تا قرن ۷ م صورت گرفت. با این حال ریشه‌های یهودیت کلاسیک به بیش از یک هزاره پیش از این دوره باز می‌گردد. تجارب تاریخی و ادبیات سنتی اسرائیلیان باستان (نیاکان یهودیان که از حدود ۱۳۰۰ ق.م به این سو می‌زیستند) سرچشمه‌ای است که یهودیت کلاسیک از آن سر بر آورد. لاجرم هر گونه مطالعه پیرامون یهودیت کلاسیک باید با بررسی باورهای دینی، سنت‌ها و آیین‌های اسرائیلیان باستان و ارتباط آن‌ها با تمدن خاور نزدیک باستان آغاز شود. این اندیشه‌ها، سنت‌ها و آیین‌ها عمدتاً از طریق مجموعه‌ای از نوشته‌ها معروف به کتاب مقدس عبری (که کمابیش با عهد عتیق پروتستان مطابقت دارد) به ما رسیده‌اند.

ما در این کتاب پس از بررسی کتاب مقدس و شواهد بیرون از کتاب مقدس (فصل ۲ و

۳) به تحول و دگرگونی میراث اسرائیلیان باستان به دست گروه‌های مختلف یهودی در قرون پیش از میلاد (فصل ۴) خواهیم پرداخت. این کار صحنه را برای ظهور تدریجی یهودیت خاخامی کلاسیک مهیا خواهد کرد که از قرن چهارم میلادی به بعد نفوذ روزافزون یافت. (فصل ۵) در پایان دوران مدنظر ما (اواخر قرن ۷ م)، یهودیت خاخامی کلاسیک – به‌ویژه چنان که در بابل شکل گرفت – به سنت اصلی قوم یهود تبدیل شد. (فصل ۶) فصل آخر به بررسی جلوه‌ها و تحولات یهودیت تا دوران مدرن می‌پردازد.

کتاب حاضر متنی درسی است که با هدف ترسیم خطوط اصلی موضوع خود طراحی شده است و قصد ندارد که نظریه یا پژوهش جدیدی ارائه دهد. این اثر از مجموعه‌ای عظیم از تحقیقات پیرامون اسرائیل دوران کتاب مقدس و یهودیت خاخامی بهره برده و آن‌ها را یک‌جا گرد آورده است. به‌ویژه، تصویری که از اسرائیل کتاب مقدس ارائه داده‌ام مرهون نوشته‌های مایکل کوگان^۱، مُشه گرینبرگ^۲، یحزق‌ل کاوفمن^۳، جانانان کلاوانس^۴، جیکوب میلگروم^۵، ناحوم سارنا^۶، و مقالات علمی عالی در *The Jewish Study Bible* ویراسته آدل برلین^۷ و مارک برتلر^۸ است. تصویری که از دوران معبد دوم و یهودیت خاخامی ارائه داده‌ام مرهون نوشته‌های شای جی. دی. کوهن^۹، دانیل بویارین^{۱۰}، سِث شوارتز^{۱۱}، جفری روبنستاین^{۱۲} و ریچارد کالمین^{۱۳} و همچنین خود نگارنده است. جزئیات کامل کتاب‌شناختی آثار عمده این محققان در کتاب‌شناسی مشروح آمده است. در طول کتاب مقصودم از «نظر محققان» بینش‌ها و تحقیقات این محققان و دیگر پژوهشگران است.

در طول کتاب، خواننده با شرح حال برخی شخصیت‌های مهم ادبی و تاریخی در سنت یهودی و همچنین بریده‌های منابع دست‌اول از کتاب مقدس و ادبیات خاخامی همراه با تفسیر مواجه خواهد شد. در پایان کتاب ابتدا واژه‌نامه مختصری از برخی اصطلاحات و سپس کتاب‌شناسی مشروح مفصلی آمده است. درنهایت نمایه‌ای برای ارجاع آسان به موضوعات خاص در متن به انتهای کتاب افزوده شده است.

1. Michael Coogan

4. Jonathan Klawans

7. Adele Berlin

10. Daniel Boyarin

13. Richard Kalmin

2. Moshe Greenberg

5. Jacob Milgrom

8. Marc Brettler

11. Seth Schwartz

3. Yehezkel Kaufman

6. Nahum Sarna

9. Shaye J. D. Cohen

12. Jeffrey Rubenstein

یادداشتی پیرامون شخصیت‌ها در یهودیت

به دلیل ماهیت و محدودیت منابع، نمی‌توان زندگی‌نامه‌ای متعارف از شخصیت‌های اسرائیل باستان که در پیدایش یهودیت تأثیرگذار بودند نوشت. محققان در خصوص اعتبار تاریخی سنت‌های کتاب مقدس دیدگاه‌های به شدت مخالفی دارند. برخی پدران و مادران قوم^۱ و شخصیت‌های اصلی در داستان خروج از مصر و ورود به کنعان را جعلیاتی بسیار متأخر می‌دانند و این سنت‌ها را کنار می‌گذارند. حتی کسانی که معتقدند هسته این داستان‌ها ریشه‌ای تاریخی و کهن دارد تصدیق می‌کنند که این روایات در شکل نهایی خود تألیفاتی ادبی‌اند و نه تاریخی.

پس از آغاز هزاره اول ق.م منابع بیرونی روایات کتاب مقدس را به شکلی فزاینده تأیید می‌کنند. این امر به وجود تاریخی و واقعی شخصیت‌های مهم (همچون پادشاهان اسرائیل و یهودا، پیامبرانی مانند ارمیا و در دورانی متأخرتر عزرا، کاهن-کاتب) قطعیت بیشتری می‌بخشد. با وجود این، همچنان استخراج اطلاعات زندگی‌نامه‌ای موثق در خصوص این چهره‌ها از کتاب مقدس خالی از صعوبت نیست. در دوران یونانی، اطلاعات خوبی درباره فیلون و اطلاعات بهتری درباره یوسفوس داریم. این دو آثاری تألیف کرده‌اند که به دست ما رسیده است. اما درباره شخصیت‌های خاخامی صعوبت مشابهی وجود دارد. اطلاعات ما در مورد هیلل^۲، شَمّای^۳، ر. عَقیوا^۴، ر. ییشماعیل^۵، و دیگر خاخام‌ها از منابعی می‌آید که هدفشان تاریخ‌نگاری نیست.

از آن‌جا که نوشتن زندگی‌نامه‌ای متعارف از شخصیت‌های مهم در اسرائیل دوران کتاب مقدس و بعداً دوران معبد دوم و یهودیت خاخامی در بیشتر موارد میسر نیست، ما در این‌جا خلاصه‌ای از سیمای ادبی چند شخصیت مهم را بیان می‌کنیم. برای شخصیت‌های کتاب مقدس، ابتدا تصویر آن شخصیت در متن کتاب مقدس توصیف می‌کنیم و سپس شرح مختصری از تصویر او در سنت پس از کتاب مقدس و یهودیت کلاسیک به دست می‌دهیم. این‌گونه زندگی‌نامه‌های مختصر در جای‌جای کتاب حاضر آمده‌اند، از افسانه‌ای‌ترین و

۱. Patriarchs and Matriarchs: برای پدران قوم از تعبیر «مشایخ» و «پطریارک‌ها» نیز استفاده می‌شود، اما برای مادران قوم تعبیری رایج در فارسی وجود ندارد، در نتیجه هر دو را به صورت «پدران قوم» و «مادران قوم» ترجمه خواهیم کرد. -م.

2. Hillel

3. Shammai

4. Akiva

5. Ishmael

ادبی ترین شخصیت‌ها — پدران و مادران قوم در کتاب مقدس عبری — تا چهره‌هایی که وجود واقعی آن‌ها قطعی تر است، اما جزئیات زندگی نامه‌شان در اغلب موارد ناموجود است یا قابل صحت‌سنجی نیست. منظور از «پدران و مادران قوم» نیاکان اسرائیل دوران کتاب مقدس و در نهایت قوم یهود است. کتاب مقدس عبری و سنت یهودی بعدی عنوان پدران قوم (آبوت^۱) را تنها برای ابراهیم، اسحاق، و یعقوب و عنوان مادران قوم (ایماهوت^۲) را تنها برای سارا، رفقه، لیا و راحیل به کار می‌برد. پدران قوم نوادگان سام پسر نوح از نسل عبر مهاجرانی برآمده از اور تصویر شده‌اند که با گله‌های خود به حَران، کنعان، نَقِب و مصر کوچ می‌کنند. توجه داشته باشید که در این کتاب رَبّی، راؤ و رَبّان (سه عنوان احترام‌آمیز فرزندگان خاخامی) را به صورت «ر.» مخفف می‌کنیم.^۳ عنوان رَبّی به‌تنهایی به رَبّی یهودا هَنّاسی^۴ اشاره دارد.

اصطلاحات، ارجاعات و نقل قول‌ها

در این کتاب، از اصطلاحات عبرانی^۵، اسرائیلی^۶ و یهودی^۷ با دقتی اصطلاح‌شناسانه استفاده خواهیم کرد. اصطلاح عبرانی نامی است که در منابع اولیه کتاب مقدس برای اشاره به قدیمی‌ترین نیاکان یهودیان به کار رفته است. این اصطلاح در درجه اول اصطلاحی قومی و زبانی است و منظور کسانی است که به گویشی از زبان کنعانی که عبری نام داشت صحبت می‌کردند. تصور آن است که عبرانیان در حدود ۱۲۰۰ ق.م در سرزمین کنعان مستقر شدند. اصطلاح اسرائیلیان (به معنی بنی اسرائیل) اغلب برای اشاره به دوازده قبیله عبرانی استفاده می‌شود که در کنعان ساکن بودند و در نهایت در حدود ۱۰۰۰ ق.م پادشاهی متحدی تشکیل دادند. پادشاهی اسرائیل بعدتر به دو پادشاهی شمالی و جنوبی تجزیه شد که به ترتیب در سال‌های ۷۲۲ و ۵۸۶ ق.م نابود شدند. منطقه پیرامون اورشلیم در اواخر قرن ششم ق.م تحت حکومت ایرانیان قرار گرفت، و [استان] یهود^۸ نام گرفت و ساکنان از تبعید بازگشته آن یهودی خوانده شدند. قرن‌ها گذشت تا اصطلاح یهودی به معنی «پیرو سنت یهودیت» به کار رود، نه «ساکن استان یهود». مؤلفه‌های قومی و دینی — فرهنگی هویت یهودی تا به امروز رابطه پیچیده‌ای دارند.

1. Avot

2. Imahot

۳. رَبّی و خاخام هر دو عنوانی احترام‌آمیز برای «عالم تورات» هستند. رَبّی به معنی «ارباب/استاد من» و خاخام به معنی «حکیم» است. در ترجمه به مناسبت از هر دو عنوان استفاده خواهیم کرد. — م.

4. Juda ha-Nasi

5. Hebrew

6. Israelite

7. Jewish

8. Yehud

در این اثر از خدای اسرائیلی و یهودی با نام God با حروف بزرگ یاد می‌شود؛ نه به هدف پاسداشت باور الهیاتی به یکتاباوری، بلکه صرفاً به سبب روشن کردن این موضوع که صحبت از خدای سنت یهودی است نه خدایی کلی (god).^۱

در کتاب حاضر نقل قول‌های کتاب مقدس (اسناد دست اول ۱ تا ۷) برگرفته از این اثر است:^۲
Tanakh, The Holy Scriptures: The New JPS Translation with the Traditional Hebrew Text (Philadelphia: The Jewish Publication Society, 1988).

این ترجمه اکنون در این اثر آمده:

The Jewish Study Bible, ed. Adele Berlin and Marc Zvi Brettler (Oxford: Oxford University Press, 1999).

نقل قول‌های تلمود بابلی (اسناد دست اول ۸ ج، ۱۰ ب، ۱۰ ج، ۱۰ د، ۱۱، ۱۲، ۱۳ ج) بر اساس ترجمه‌هایی است که در این اثر آمده، گرچه با رجوع به منابع اصلی بازبینی شده است:
The Babylonian Talmud, ed. Isadore Epstein (London: Soncino, 1935-1952)

نقل قول‌های سایر منابع خاخامی بر اساس ترجمه‌هایی است که در آثار زیر آمده است، گرچه با رجوع به منابع اصلی بازبینی شده است:
Rabbinic Stories, Jeffrey L. Rubenstein (New York: Paulist, 2002),

منابع دست اول ۵.۱ الف و ب؛

Mekhilta de-Rabi Ismael, Jacob Z. Lauterbach (Philadelphia: Jewish Publication Society, 2004)

منبع دست اول ۵.۵ الف؛

Pesikta de-Rab Kahana, William G. Braude and Israel J. Kapstein (Philadelphia: Jewish Publication Society, 2002),

منبع دست اول ۵.۵ ب.

ترجمه‌های دیگر متعلق به نویسنده است.^۳

۱. در ترجمه فارسی کوشیده‌ام تا حدّ ممکن این تمایز را با استفاده از «ایزد» برای خدا به معنای کلی (god) و «خدا» برای خدای قوم اسرائیل (God) حفظ کنم، اما این همه جا میسر نبود. -م.

۲. در ترجمه فارسی از سه ترجمه کتاب مقدس استفاده خواهم کرد: ترجمه نقل شده در کتاب حاضر، ترجمه هزاره نو، و ترجمه پیروز سیار. -م.

۳. در همه این موارد در ترجمه فارسی از کتاب حاضر پیروی خواهم کرد، مگر آن‌که در پانویست تصریح کنم. -م.

تقدیر و تشکر

من و سردبیران انتشارات فورترس^۱ از کری ای. دانکن^۲ دانشجوی دکتری گروه مطالعات دینی دانشگاه کارولینای شمالی در چپل هیل، به پاس یاری ارزشمندش در تهیه این ویراست برای انتشارات فورترس عمیقاً سپاسگزاریم.

گاهشماری وقایع مهم در پیدایش یهودیت

تاریخ‌های قدیمی‌تر تقریبی‌اند و برخی از نخستین رویدادهای تاریخ اسرائیل — از جمله روایت‌های پدران قوم، خروج و ورود به کنعان — را نمی‌توان تأیید کرد. پس از آغاز هزارهٔ اول ق.م، شواهد تاریخی فزاینده‌ای دربارهٔ بسیاری از رویدادها و شخصیت‌ها در منابع خارج از کتاب مقدس وجود دارد که به تاریخ‌ها و رویدادهای بعدی قطعیتی بیشتر، اما نه مطلق، می‌بخشد.

۷۸۶-۷۴۶ ق.م در اسرائیل: یربعام اول سلطنت می‌کند. عاموس و هوشع نبی نبوت می‌کنند.

۷۵۰-۷۳۰ ق.م گسترش حملات آشور. اشعیای نبی فعالیت نبوی خود را در حدود ۷۴۲-۷۰۰ ق.م در یهودا آغاز می‌کند.

۷۳۲ ق.م سوره در برابر آشوریان سقوط می‌کند. کمی بعد میکای نبی در یهودا نبوت می‌کند.

۷۲۲ ق.م آشوریان به رهبری شلمنسر پنجم سامره پایتخت اسرائیل را فتح می‌کنند. سارگون دوم سامره را به استانی از آشور تبدیل می‌کند و به پادشاهی شمالی پایان می‌دهد. تبعید دسته‌جمعی اسرائیلیان.

۷۱۵ ق.م حزقیا در یهودا سلطنت می‌کند و اصلاحاتی دینی مطابق با ایدئولوژی تثبیه‌ای آغاز می‌کند.

- ۷۰۱ ق.م سنخرب آشوری اورشلیم را محاصره می‌کند. یهودا خراج‌گزار آشور می‌شود.
- ۶۸۷-۶۴۲ ق.م منسی در یهودا سلطنت می‌کند و رسوم آیینی بیگانه را دوباره در یهودا باب می‌کند.
- ۶۴۰-۶۰۹ ق.م یوشیا در یهودا سلطنت می‌کند. اصلاحاتی دینی به راه می‌اندازد و پرستش یهوه را در معبد اورشلیم متمرکز می‌کند. دوران کوتاه استقلال یهودا.
- ۶۲۸-۶۲۲ ق.م صَفْنیا نبوت می‌کند.
- ۶۲۶-۵۸۷ ق.م ارمیا نبوت می‌کند.
- ۶۱۲ ق.م بابلی‌ها و مادها نینوا، پایتخت آشور، را با خاک یکسان می‌کنند؛ کمی بعد بابلی‌ها بر خاور نزدیک باستان سیطره می‌یابند.
- ۶۰۹ ق.م یوشیا پادشاه یهودا در نبرد مگیدو کشته می‌شود.
- ۶۰۵ ق.م حبقوق نبوت می‌کند.
- ۵۹۷ ق.م بخت‌نصر بابلی به یهودا حمله می‌کند. تبعید اول به بابل. یهوایاкин پادشاه یهودا نیز به تبعید می‌رود.
- ۵۸۶/۵۸۷ ق.م اورشلیم در برابر بابلیان سقوط می‌کند. تبعید دوم به بابل. صدقیا پادشاه یهودا نیز به تبعید می‌رود. ارمیای نبی به مصر می‌گریزد.
- ۵۳۹ ق.م بابل در برابر کورش دوم هخامنشی سقوط می‌کند. دوره نبوت اشعیای ثانی.
- ۵۳۸ ق.م کورش در فرمانی به یهودیان اجازه بازگشت به یهودا و بازسازی معبد را می‌دهد. نخستین تبعیدیان تحت رهبری ششَبَصْر بازمی‌گردند.
- ۵۲۰-۵۱۵ ق.م معبد اورشلیم بازسازی می‌شود. حجّی و زکریای نبی فعالیت می‌کنند. یهودا (یهود) استانی نیمه‌خودمختار در امپراتوری هخامنشی است.
- ۵ ق.م ملاکی نبوت می‌کند؛ بازگشت دوم تحت رهبری عزرا. (تاریخ آن قطعی نیست.)
- ۴۴۵ ق.م نحمیا به یهودا می‌رسد. دیوارهای اورشلیم را بازسازی می‌کند.
- ۳۳۶-۳۲۳ ق.م فتوحات اسکندر در خاور نزدیک باستان. آغاز دوران یونانی‌گری.
- ۳۰۰-۲۰۰ ق.م بطلمیوسیان مصر بر فلسطین سلطه می‌یابند. ظهور جامعه یهودی اسکندریه در مصر.
- ۲۰۰ ق.م سلوکیان سوریه بر فلسطین سلطه می‌یابند.

گاهشماری وقایع مهم در پیدایش یهودیت ۱۹

- ۱۷۵-۱۶۳ ق.م آنتیوخوس چهارم اپیفانس پادشاه سلوکی در آتش خشونت فرقه‌ای در اورشلیم می‌دمد. یهودا مکابی و پسرانش در ۱۶۷ شورش به راه می‌اندازند.
- ۱۶۴ ق.م پیروزی مکابیان. معبد آلوده [به پرستش زئوس] دوباره وقف یهوه می‌شود. یهودیه تحت حکومت حشمونیان به پادشاهی مستقلی تبدیل می‌شود.
- ۱۶۳-۱۴۰ ق.م ظهور فرقه‌های یهودی: صدوقیان، فریسیان، اسنی‌ها.
- ۱۴۰ ق.م شیمعون، پسر یهودا مکابی، کاهن اعظم و پادشاه یهودا می‌شود.
- ۱۳۴-۱۰۴ ق.م یوحنا هیرکانوس (پسر شیمعون) سلطنت می‌کند.
- ۱۰۳-۷۶ ق.م الکساندر یانائوس فرزند دوم یوحنا هیرکانوس سلطه یهودیه را به فلسطین و آن سوی رود اردن گسترش می‌دهد.
- ۶۳ ق.م پومپئوس رومی اورشلیم را تصرف می‌کند. یوحنا هیرکانوس دوم کاهن اعظم می‌شود. آنتی پاتر سرپرست یهودا می‌شود.
- ۴۰ ق.م هجوم پارتیان به یهودیه. هرود پسر آنتی پاتر به روم می‌گریزد.
- ۳۷ ق.م هرود، پادشاه منصوب روم بر یهودیه، اورشلیم را تصرف می‌کند. ۳۳ سال سلطنت می‌کند.
- ۴ ق.م هرود می‌میرد؛ پادشاهی بین پسرانش آرکلائوس (حاکم یهودیه و سامره)، هرود آنتی پاس (حاکم جلیل و پیریه) و فیلیپ (حاکم جنوب سوریه) تقسیم می‌شود.
- ۶ م آرکلائوس خلع می‌شود؛ یهودیه به استانی رومی تحت اداره فرمانداران رومی تبدیل می‌شود؛ دوران فعالیت هیلل و شمّای عالمان تورات.
- ۲۶-۳۶ م پونتئوس پپلاطس فرماندار رومی یهودیه است. افزایش خصومت بین یهودیان و حاکمان رومی.
- ۴۰ م پس از درگیری شدید جامعه یهودی اسکندریه با یونانیان اسکندریه، فیلون در رأس هیئتی از یهودیان اسکندریه نزد امپراتور روم اعزام می‌شود.
- ۷۰-۶۶ م شورش یهودیان علیه روم. تیتوس، پسر امپراتور وسپاسیان، اورشلیم را تصرف می‌کند. معبد تخریب می‌شود. هزاران تن به بردگی گرفته می‌شوند.
- ۷۴ م مصادا، آخرین دژ باقی مانده در دست شورشیان، به دست رومیان می‌افتد.

- قرن ۱-۲ م دوران تنّایی. فرزندگان خاخامی محافل درسی غیررسمی تشکیل می‌دهند، تورات را تحصیل می‌کنند و آموزه‌های شفاهی را انتقال می‌دهند.
- ۱۱۷-۱۱۴ م شورش یهودیان در مصر، قیروان و قبرس.
- ۱۳۲-۱۳۵ م شورش ناموفق یهودیان در یهودیه به رهبری شیمعون بار کوسیا (بار کوخبا) که برخی او را مسیحا می‌پندارند.
- ۱۷۰-۲۱۷ م یهودای اول ناسی [رهبر یهودیان فلسطین] است. قضات دادگاه‌های یهودی را منصوب می‌کند، فرستادگانی به سوی یهودیان جوامع آوارگی می‌فرستد، پول جمع‌آوری می‌کند؛ تدوین میشنا (حوالی ۲۲۰ م) به او نسبت داده شده است.
- قرن ۳ م دوران آمورایی. جنبش خاخامی در فلسطین در طبریه متمرکز است. ظهور جنبش خاخامی بابلی. رأس‌الجالوت [رهبر یهودیان بابل] در بابل. کنستانتین امپراتور روم مسیحیان را مشمول تساهل امپراتوری کرد و موضع خصمانهٔ پیشین را تغییر داد.
- قرن ۴ م اولین محدودیت‌های قانونی برای یهودیان. دوران کنیسه‌سازی در فلسطین. علمای بزرگ در بابل عبارتند از راوا و آبایه.
- ۴۰۰ م تدوین تلمود فلسطینی.
- ۴۲۵ م الغای منصب پطریارکی.
- ۴۵۵-۴۷۵ م دوران آزار و اذیت یهودیان در بابل.
- ۴۷۶ م سقوط امپراتوری غرب.
- ۵۲۷-۵۶۵ م یوستینیان غرب مدیترانه را فتح کرد؛ قانون‌نامهٔ یوستینیان.
- قرن ۶-۷ م شکل‌گیری/تدوین تلمود بابلی. مدارس بزرگ (پیشیوت) مرکز تحصیل تورات هستند.

فصل اول

پیدایش یهودیت تا ۶۵۰ م: دورنمایی روایی

قدیمی ترین خاستگاه‌ها

اسرائیلیان نیاکان باستانی یهودیان بودند، بازیگرانی کمابیش بی‌اهمیت در تاریخ چندین هزارسالهٔ خاور نزدیک باستان که از حدود ۱۰۰۰ تا ۵۸۶ ق.م در سرزمین کوچک کنعان یا فلسطین استقلال داشتند. اسرائیلیان در ابتدا پادشاهی واحدی بودند و سپس به دو پادشاهی تجزیه شدند. در ۵۸۶ ق.م بابلیان آخرین اسرائیلیان را شکست دادند و به تبعید فرستادند. در دنیای باستان چنین رویدادی معمولاً نقطهٔ پایان حیات یک گروه قومی-ملی بود. با این حال برخی اسرائیلیان، به رغم از بین رفتن پایگاه ملی-سیاسی‌شان در ۵۸۶ ق.م، دوام آوردند و با هویتی پایدار و با آگاهی تاریخی وارد دوران مدرن شدند. این اسرائیلیان که در قرون پس از تبعید یهودی نام گرفتند متون (کتاب مقدس عبری)، باورها و سنت‌هایی مقدس داشتند که پایه و اساس سه دین بزرگ جهان غرب شد: یهودیت، مسیحیت و اسلام.

اسرائیلیان باستان عمیقاً تحت تأثیر تمدن‌های بزرگ خاور نزدیک بودند: میانرودان جنوبی، مصر باستان و سرزمین‌های مرکزی هلال حاصل‌خیز از جمله منطقهٔ شام (کنعان و سوریه) که خاستگاه پادشاهی‌های اسرائیل باستان بود. یازده

باب نخست کتاب پیدایش در کتاب مقدس که به اصطلاح تاریخ سرآغاز^۱ خوانده می‌شود، تا حد زیادی مدیون اساطیر خاور نزدیک باستان است. داستان آفرینش در کتاب پیدایش ۱: ۱ تا ۲: ۳ شباهت زیادی با حماسه آفرینش بابلی *إنوما الیش*^۲ دارد، و داستان اولین زوج بشری در باغ عدن (پیدایش، ۲: ۲ تا ۳: ۲۴) قرابت‌های واضحی با حماسه گیلگمش^۳ دارد،^۴ حماسه‌ای بابلی و آشوری که در آن قهرمان داستان به جست‌وجوی جاودانگی می‌رود. داستان طوفان نوح (پیدایش، ۶: ۵ تا ۹: ۱۷) نسخه‌ای اسرائیلی از داستان طوفانی کهن است که در حماسه میانرودانی *آتراهایسیس*^۵ آمده و با تغییراتی در حماسه گیلگمش نیز نقل شده است.

از دیدگاه اسرائیلیان باستان و یهودیان بعدی، رابطه ایشان با خدا در صحنه تاریخ به نمایش درمی‌آید. به همین دلیل بخش اعظم ادبیات مقدس اسرائیل (کتاب مقدس عبری) در قالب تاریخی ملی نگاشته شده است. اسطوره‌های یازده باب نخست کتاب پیدایش روایتی ست فشرده از بازه‌ای دو هزار و پانصدساله، و مقدمه‌ای کیهانی و جهانی ست بر تاریخ ملی اسرائیل که از باب ۱۲ آغاز می‌شود. باقی سفر پیدایش (باب ۱۲ تا ۵۰) فقط روایت چهار نسل از یک خانواده را بازگو می‌کند که بنا به کتاب مقدس اولین نیاکان، یا پدران و مادران قوم اسرائیل بودند: ابرام و سارای (بعدتر ابراهیم و سارا)، پسرشان اسحاق و همسرش رفقه، پسرشان یعقوب و همسرانش راحیل و لیا، و دوازده پسر و یک دختر یعقوب.

ابراهیم و سارا

ابراهیم: ابراهیم در ابتدا ابرام نام داشت که یعنی «پدر والامقام» و سپس خدا نامش را به ابراهیم تغییر داد که اغلب «پدر بسیاران»^۶ معنا می‌شود. ابراهیم در کتاب مقدس در هیئت چادرنشینی نیمه‌کوچ‌نشین ظاهر می‌شود که کوچ‌هایش او را به ارتفاعات فلسطین و نِقب برد.

1. Primeval history

2. *Enuma Elish*

3. *Epic of Gilgamesh*

۴. در حماسه گیلگمش ایزد آرورو انسانی از خاک می‌سازد. این انسان خاکی ابتدا با دیگر حیوانات در سعادت بدوی زندگی می‌کند، اما زنی او را اغوا می‌کند و از زندگی سعادت‌مندانه‌اش به در می‌آورد. -م.

5. *Epic of Atrahasis*

۶. به عبری: آب همون. -م.

ابراهیم با گله‌های فراوان، طلا، نقره، بردگان و ارتش خصوصی خود شخصیتی قدرتمند تصویر شده است که با شخصیت‌ها و پادشاهان قدرتمند وارد مذاکره و معامله می‌شود. با این حال ابراهیم در کتاب مقدس پیش از هر چیز با وعده الهی تشکیل یک ملت و سرزمینی ملی در کنعان پیوند خورده است، وعده‌ای که به عهد ابراهیمی مشهور است. نشانه این عهد ختنه است، رسمی که بنیاد گذاشتن آن به ابراهیم نسبت داده می‌شود. ابراهیم در داستان‌های کتاب مقدس اسوه ایمان است، زیرا به وعده‌های خدا، به رغم آن‌که در ظاهر ناممکن بودند، ایمان داشت و اسوه اطاعت است، زیرا حاضر شد پسرش اسحاق را به فرمان خدا قربانی کند.

سنت یهودی پس از کتاب مقدس این مضامین را بسط می‌دهد. بنا به سنت، قربانی اسحاق تنها یکی از ده آزمونی بود که ایمان و اطاعت ابراهیم را اثبات کردند.^۱ در میدراش^۲، ابراهیم نخستین یکتاپرست و «دوست خدا» تصویر شده. یهوه پرست غیرتمندی که علیه بت پرستی اعلام جنگ کرد و، در نخستین اقدام خود، بت‌های خانه پدرش را شکست. بنا به میدراش، ابراهیم پیرو واقعی و وفادار یهوه بود، چنان‌که از تمام دستورات شریعت، پیش از آن‌که بر موسی نازل شوند، اطاعت کرده بود. افسانه‌ها او را به خاطر مهمان‌نوازی از غریبان و تبلیغ یکتاپرستی می‌ستایند. در سنت خاخامی بیان شده که ابراهیم هر دو مقام کهنات و نبوت را دارا بود.

سارا: نام سارا در ابتدا سارای بود و سپس خدا نامش را به سارا به معنای «شهبانو» تغییر داد. سارا همسر ابراهیم، مادر اسحاق، و نخستین تن از چهار مادر قوم اسرائیل است. سه تن از این مادران (سارا، رفقه، لیا) ابتدا نازا بودند و وقتی صاحب فرزند شدند، سخت کوشیدند وعده الهی به فرزندشان به میراث برسد. سارا نخستین بار در باب ۱۲ کتاب پیدایش معرفی می‌شود و همان ابتدا نقل نازایی اوست. مشخص نیست که آیا تذکر این نکته برای بالا بردن ارزش ایمان ابراهیم به وعده الهی صاحب فرزند شدن است، یا برعکس می‌خواهد توضیح دهد چرا ابراهیم او را به پادشاهان بیگانه (فرعون و ابی‌ملک پادشاه جرار) می‌داد تا بدین ترتیب از راه‌های دیگری صاحب فرزند شود. در هر صورت، سارا به خاطر نازایی، هاجر کنیز مصری خود را به ابراهیم تقدیم کرد. رسم رحم جایگزین^۳ در خاور نزدیک باستان و مصر رایج بود.^۴ هاجر به جای سارا

۱. نه آزمون دیگر عبارتند از مهاجرت از سرزمین پدری به کنعان، قحطی در کنعان، اسارت سارا به دست فرعون، جنگ با پادشاهان، صاحب فرزند نشدن از سارا و ازدواج با هاجر، ختنه در کهنسالی، اسارت سارا به دست ابی‌ملک پادشاه جرار، اخراج هاجر و پسرش، و بیگانه شمرده شدن پسرش اسماعیل. (شرح موسی بن میمون بر میشنا، آووت ۳: ۵) - م.

۲. Midrash: تفاسیر سنتی یهودی. - م.

3. Surrogacy

۴. در قانون‌نامه حمورابی زن نازا مجاز بود زنی دیگر را برای آبستن شدن به شوهر خود معرفی کند. - م.

صاحب پسری (اسماعیل) شد. بعدتر سارا همچنان که ملاقات‌کننده‌ای الهی به او وعده داده بود، به گونه‌ای معجزه‌آسا باردار شد و اسحاق را به دنیا آورد. نام اسحاق از «خنده» گرفته شده و یادآور خنده سارا به وعده ملاقات‌کننده الهی است. رفتار متکبرانه هاجر با سارا باعث بروز تنش شد، و سرانجام به اخراج هاجر و پسرش انجامید.

سنت یهودی پس از کتاب مقدس سارا را به خاطر زیبایی خارق‌العاده‌اش می‌ستاید. سارا پیامبرانو خوانده شده و آورده‌اند که در مهمان‌نوازی و تبلیغ یکتاپرستی همکار ابراهیم بود. بنا به روایات متعدد، هنگامی که سارا خبر قربانی پسرش اسحاق را شنید، ضربه روحی شدیدی به او وارد شد و در اثر آن درگذشت.^۱

داستان‌های پرماجرایی باب ۱۲ تا ۵۰ سفر پیدایش که در شام هزاره دوم ق.م اتفاق می‌افتد، روایت خاندان ابراهیم را باز می‌گوید. داستان با مهاجرت ابراهیم و سارا از شهر اور در میان‌رودان به سرزمین کنعان آغاز می‌شود، سفری که به گفته کتاب مقدس به فرمان خدا صورت گرفت. کتاب مقدس نقل می‌کند که چگونه ابراهیم در تلاش بود وارثی برای خود بیابد. سپس ازدواج اسحاق پسر ابراهیم با رفقه بازگو می‌شود، مادری مصمم و فعال که اطمینان حاصل کرد حق نخست‌زادگی به پسر کوچک‌ترش یعقوب برسد. سپس درگیری یعقوب با برادر بزرگ‌ترش عیسو نقل می‌شود. شخصیت یعقوب منطبق با الگوی شخصیتی در اساطیر و داستان‌های عامیانه است که با عنوان حقه‌باز^۲ معروف است. کتاب مقدس سپس روایت ازدواج یعقوب با لیا و راحیل و تولد یک دختر و دوازده پسر یعقوب را تعریف می‌کند. دوازده قبیله اسرائیل از نسل دوازده پسر یعقوب به وجود خواهند آمد. بخش پایانی کتاب پیدایش (۳۷: ۱ تا ۵۰: ۲۶) به داستان یوسف اختصاص دارد. یوسف کوچک‌ترین پسر یعقوب بود که از همسر محبوبش راحیل به دنیا آمد. برادران حسود یوسف به او خیانت کردند و او

۱. برای تمایز بین زندگی‌نامه ادبی و تاریخی، و بحث مختصری پیرامون مشکلات صحت‌سنجی تاریخی اطلاعات زندگی‌نامه‌ای شخصیت‌های برجسته در کتاب مقدس و متون خاخامی به پیشگفتار مراجعه کنید.

۲. Trickster: الگویی شخصیتی در اساطیر و داستان‌های عامیانه که با هوش و حيله‌گری به اهدافش می‌رسد و داستان‌هایی گاه طنزآمیز خلق می‌کند. لوکی و گر به چکمه‌پوش نمونه‌هایی از این الگوی شخصیتی‌اند. - م.

را به کاروانی از برده‌فروشان که عازم مصر بودند فروختند. نزول یوسف به مصر^۱ و صعود خیره‌کننده‌اش به قدرت سیاسی زمینه‌ساز اصلاح برادرانش شد. درنهایت همه بنی اسرائیل در جست‌وجوی غذا در روزگار قحطی به مصر نزول کردند. به روایت کتاب مقدس بنی اسرائیل تا چند نسل با آرامش و رفاه در مصر زندگی کردند تا این‌که فرعون^۲ به قدرت رسید که یوسف را نمی‌شناخت و از کارهایی که برای مصر کرده بود خبر نداشت. این فرعون بنی اسرائیل را به بردگی کشید و زندگی را بر ایشان تلخ کرد.

اسحاق و رفقه

اسحاق: نام اسحاق از ریشه عبری ص.ح.ق به معنی «خنده» گرفته شده است. اسحاق دومین پدر قوم و فرزند ابراهیم صدساله و سارای نودساله است. کتاب مقدس تولد او را تحقق وعده خدا به ابراهیم می‌داند که صاحب فرزند خواهد شد. این اسحاق بود که برکات عهد ابراهیمی را به میراث برد. کتاب مقدس چیز زیادی در خصوص اسحاق نمی‌گوید. از دوران کودکی او به جز تولدش و آیین از شیر گرفتن وی اطلاعاتی ذکر نشده است. اسحاق نیز مانند ابراهیم نیمه‌کوچ‌نشین بود، اگر چه دامنه مهاجرت‌هایش به مناطق جنوبی کنعان محدود ماند. اساسی‌ترین رویداد زندگی اسحاق در باب ۲۲ کتاب پیدایش گزارش شده: ابراهیم اسحاق را به فرمان خدا به کوه موری^۲ (که بنا به سنت همان مکانی است که در آینده معبد بنا خواهد شد) برد تا او را قربانی کند. ابراهیم اسحاق را بر قربانگاهی بست، اما در واپسین دم با مداخله فرشته‌ای جان اسحاق نجات یافت. شخصیت منفعل اسحاق در ماجرای نامزدی و ازدواجش با رفقه سرزنده و فعال نیز مشهود است. اسحاق در سال‌های پایانی عمرش که دیگر نابینا و ناتوان شده بود فریب همسر و پسر کوچکش یعقوب را خورد و ناخواسته دعای خیر و حق نخست‌زادگی پسر بزرگش عیسو را به یعقوب داد.

سنت پس از کتاب مقدس نقل می‌کند که اسحاق با رضایت به قربانگاه رفت، و این‌گونه تسلیم اسحاق به فضیلتی برای او تبدیل شد. اگر چه این قربانی به انجام نرسید، روایات بسیاری ادعا می‌کنند که امتیاز آن نصیب اسحاق و فرزندانش شد. قربانی تحقق نیافته اسحاق را به

۱. کتاب مقدس برای خروج از سرزمین کنعان از فعل «نزول» و برای ورود به سرزمین کنعان از فعل «صعود» استفاده می‌کند. مؤلف در این‌جا از واژگان کتاب مقدس برای سفر یوسف به مصر استفاده کرده است. - م.

قربانی پسخ تشبیه کرده و گفته‌اند که همین قربانی دلیل برگزیدگی بنی اسرائیل از سوی یهوه، بخشش گناه گوساله‌پرستی و سایر الطاف الهی به بنی اسرائیل بود. باور آن است که رحمت خدا با دیدن خاکستر اسحاق بر قربانگاه برانگیخته می‌شود. از همین رو در ادعیه مربوط به توبه، از جمله مراسم عبادی روش هَشانا^۱ (روز نخست سال نو)، از قربانی اسحاق یاد می‌شود. روش هَشانا نخستین روز از دوره ده‌روزه توبه است که در یوم کپور^۲ (روز کفاره) به اوج می‌رسد.

رفقه: رفقه تنها همسر اسحاق و مادر برادران دوقلو عیسو و یعقوب و خواهر لابان است. او از ابتدا همچون زنی مصمم و فعال ظاهر می‌شود. ابراهیم در جست‌وجوی همسری برای پسرش، اسحاق، خدمتکار خود را با هدایای بسیار نزد خویشاوندانش در سرزمین آرام در شرق فرستاد. در آن‌جا خدمتکار ابراهیم با رفقه روبه‌رو شد و رفقه او را با مهمان‌نوازی و سختکوشی خود تحت تأثیر قرار داد. دختر با ازدواج موافقت کرد و به همراه خدمتکار به کنعان بازگشت. رفقه همچون دیگر مادران کتاب مقدس سال‌ها نازا بود و تنها پس از دعای اسحاق باردار شد. هنگامی که بارداری رفقه دردناک و طاقت‌فرسا شد، خدا به او گفت دو برادر دوقلو در رحم او با یکدیگر در نزاعند؛ هر یک ملت بزرگی خواهند شد، و بزرگ‌تر به کوچک‌تر خدمت خواهد کرد.^۳ شاید هدف از این داستان توضیح آن باشد که چرا رفقه یعقوب را بر برادرش ترجیح می‌داد. رفقه نقشه‌ای کشید که اسحاق را بفریبد تا برکت فرزند ارشد و میراث‌بری وعده الهی را به جای عیسو به یعقوب بدهد. چون عیسو باخبر شد، بر یعقوب خشم گرفت و رفقه برای حفظ جان یعقوب او را نزد برادرش لابان فرستاد، به این بهانه که همسری بیابد.

سنت پس از کتاب مقدس رفقه را به خاطر پیامبرانو بودنش می‌ستاید. رفقه به قدرت آینده‌بینی‌اش فهمید که حق نخست‌زادگی باید به جای عیسوی شریر به یعقوب برسد.

بر خلاف محتوای اسطوره‌ای باب‌های ۱ تا ۱۱ پیدایش، باب‌های ۱۲ تا ۵۰ آن اغلب روایت تاریخی‌اند. این بدان معنا نیست که داستان‌های پدران قوم اعتبار تاریخی دارند. این داستان‌ها به‌شدت به قصه‌های عامیانه می‌مانند. نویسندگان کتاب مقدس دست به شخصیت‌پردازی‌های پیچیده روان‌شناختی می‌زنند، خطوط داستانی دراماتیک می‌بافند و بسیاری از ابزارهای حوزه ادبیات همچون دیالوگ، بازی با کلمات، موازنه و

1. Rosh HaShanah

2. Yom Kippur

۳. بنا به کتاب مقدس از یعقوب قوم اسرائیل برآمد و از عیسو قوم اِدم، همسایه جنوبی اسرائیل، و اسرائیل اِدم را فتح کرد. - م.

کنایه را به کار می‌گیرند. نتیجه آن اثری با ظرافت هنری و تخیل ادبی بی‌مانند است که نه خود وانمود می‌کند تاریخ بی‌طرفانه است و نه باید چنین عنوانی بر آن نهاد. با وجود این، اشتباه است که کتاب مقدس را فقط اثری تخیلی تصور کنیم. روایت کتاب مقدس که از باب ۱۲ پیدایش تا پایان کتاب دوم پادشاهان امتداد یافته، تا حدی بازگوکننده داستان تشکیل قومی واقعی است. گرچه این کتاب اثری تاریخی نیست، بیانگر واکنش قوم اسرائیل به تجربه ملی‌اش و تفسیرش از آن است. هدف کتاب مقدس در نهایت تعلیمی است. راویان کتاب مقدس می‌خواستند آنچه را به باور ایشان رد پای خدا در وقایع و تجربیات قوم اسرائیل بود نشان دهند. روایات پدران قوم بیانگر این باور بنیادین است که خدا در تاریخ عمل کرده و سلسله‌ای از حوادث را به جریان انداخته تا قومی را تا ابد به خود پیوند دهد. بنابراین گرچه تاریخی بودن رویدادهای نقل شده در کتاب مقدس به هیچ وجه قطعی نیست، نقشی که این داستان‌ها و تفسیر پیوسته آن‌ها در شکل‌گیری فرهنگ دینی - ملی اسرائیلیان باستان و یهودیان بعدی ایفا کردند کاملاً قطعی است.

پیدایش اسرائیل؛ کتاب مقدس و باستان‌شناسی

کتاب خروج ۱: ۱ تا ۱۵: ۲۱ روایتی است از داستان بردگی اسرائیل در مصر، تولد موسی و افکندنش در رود نیل، نجاتش به دست دختر فرعون و رشد موسی در قصر فرعون، فرمان خدا به موسی برای رهبری و خارج کردن قومش از مصر، خودداری و گردن‌کشی فرعون در برابر خواسته موسی به رغم ده‌بلائی ویرانگر، و گریز بنی اسرائیل از میان آب‌های شکافته دریای سرخ. در خروج ۱۵: ۲۲ تا ۱۷: ۱۶ موسی بنی اسرائیل را به کوه سینا در بیابان هدایت می‌کند. در آن‌جا بنی اسرائیل با خدایی که آزادشان ساخته بود عهد بستند. بنی اسرائیل متعهد شدند که شریعت و دستورات اخلاقی (به عبری: تورا)^۱ را که موسی به ایشان ابلاغ کرده بود رعایت کنند و بدین ترتیب قوم خدا باشند، «مملکتی از کاهنان و امتی مقدس جدا از دیگر امت‌ها» با سرسپردگی محض به تعالیم خدا. (خروج ۱۸: ۱ تا ۲۴: ۱۸) باب‌های ۲۵ تا ۴۰ سفر خروج به تفصیل

ساخت پرستشگاه را شرح می‌دهند، سازه‌ای خیمه‌مانند و قابل حمل که صندوق عهد (جعبه‌ای حاوی دو لوح ده فرمان) در آن جای داشت. خیمه دو کارکرد داشت: هم محل عبادت خدا از طریق قربانی بود و هم محل گفت‌وگوی موسی با خدا. پس از چهل سال سرگردانی در بیابان، نسل جدیدی از بنی اسرائیل به رود اردن — مرز شرقی سرزمین کنعان — رسیدند و مهیای عبور از رود و فتح سرزمین موعود شدند. اما موسی پیش از ورود به سرزمین موعود درگذشت و رهبری قوم به یوشع واگذار شد. کتاب یوشع و داوران داستان فتح سرزمین کنعان به دست بنی اسرائیل، تقسیم سرزمین بین قبایل و نخستین سال‌های سکونت در سرزمین موعود را نقل می‌کنند.

موسی

هیچ‌چنان که در پیشگفتار گذشت، نمی‌توان به تاریخی بودن موسی پی برد. بنابراین به خلاصه‌ای کوتاه از زندگی و شخصیت موسی چنان که در کتاب مقدس و سنت پس از کتاب مقدس و ادبیات خاخامی تصویر شده است اکتفا می‌کنیم. موسی پسر عَمرام و یوکاید از قبیلهٔ لاوی در مصر در دوران ظلم و ستم فرعون بر بردگان عبرانی به دنیا آمد. داستان تولد موسی و افکندنش به رود نیل، مشتمل بر بن‌مایه‌هایی متداول است که در داستان تولد سارگون آگدی، کورش هخامنشی و ایزد هوروس نیز به چشم می‌خورد.^۱ با این حال، نسبت دادن تولد بیگانه به قهرمانی ملی و وجود نام‌های مصری متعدد در میان نسل‌های اول لاویان (نام موسی ریشه‌ای مصری دارد^۲) این احتمال را تقویت می‌کند که ارتباط سنتی موسی با مصر مبنایی تاریخی دارد. موسی پس از آن‌که به دست دختر فرعون از رود نیل نجات یافت، در قصر فرعون رشد کرد. چندین حادثه در دوران جوانی‌اش، از پیش خبر از نقش آتی او یعنی رهایی بخشی ستمدیدگان داد. وقتی دید یک مصری برده‌ای عبرانی را کتک می‌زند، مداخله کرد و ستمکار را به قتل رساند و خود به مدین در بیابان گریخت. در آن جا چند شبان تندخو را دید که زنانی را که از چاه

۱. مادر سارگون او را در جعبه‌ای قیراندود به رود انداخت و کسی او را از آب بیرون کشید و بزرگ کرد. پدر بزرگ کورش دستور به کشتن او داد، اما چوپانی در نهان او را بزرگ کرد. مادر ایزد هوروس از ترس آن‌که ایزد ست فرزندش را بکشد، او را پنهانی در نیزارهای رود نیل به دنیا آورد. — م.

۲. همچنین نام‌های هارون، مریم، و پینحاس نوهٔ هارون. — م.